

Ілин Л.М.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

УДК 340.1

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СЕЙМОВОЇ ФРАКЦІЇ «РУСЬКИЙ КЛУБ»

Постановка проблеми. На другу половину XIX ст. Галичина стала осередком політичного розвитку українських земель. Створення 1861 р. Крайових сеймів ознаменувало початок нової – конституційної ери імперії Габсбургів. Незважаючи на куріальну систему виборів та різноманітні політичні перешкоди з боку поляків, українці вітали створення сейму і брали безпосередню участь у його діяльності. Створення Галицького сейму та активна участь українців у його роботі мали цілий ряд позитивних наслідків. За підрахунками І. Чорновола, за понад 50 років функціонування сейму вибори до сейму вигравали 185 українців, які здобували 267 мандатів (окремі послы обиралися двічі і тричі до сейму – *Л.І.*), а також 14 отримали мандати як вірилісти, тобто їм статус був гарантований на законодавчому рівні [7, с. 64]. Звісно, порівняно з поляками, це вкрай мало, але, з огляду на ступінь політичного розвитку краю, рівень правової культури українців і стан політичних прав і свобод, таку кількість мандатів можна вважати досягненням, оскільки «українське питання» завжди перебувало на порядку денному найвищого представницького органу краю.

Актуальним видається розкриття правових і політичних передумов до фракційного об'єднання українських послів у стінах Галицького сейму, незважаючи на ідеологічну відмінність у середовищі національного руху та протистояння з поляками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першими дослідниками традиції українського парламентаризму, української сеймової фракції та діяльності окремих депутатів були відомі безпосередні учасники описуваних подій К. Левицький та І. Левицький. У сучасній українській історико-правовій науці дослідження, що стосуються з'ясування персонального складу та практичної діяльності української сеймової фракції, є поодинокими і здійснюються в рамках дослідження парламентської діяльності чи українсько-польських стосунків. Серед сучасних дослідників варто виокремити наукові доробки О. Аркуші, Т. Батенка, М. Мудрого, І. Чорновола. Окремі аспекти практичної діяльності українського сеймового представництва представлені в дослідженнях А. Баран, М. Гаврецької, С. Кондрачука, Ю. Плекана та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення правових засад формування української сеймової фракції у стінах Галицького сейму та її практичної ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком роботи Галицького крайового сейму у 1861 р. українське представництво не мало чіткої фракційної організації. Поділ за фракціями був, скоріше, умовністю, ніж закономірним політичним принципом. Із дискусійних питань вирішальну роль відіграв етнічний фактор, коли послы орієнтувалися не на фракційну, а на національну приналежність. Українські послы в сеймі об'єднувалися навколо власної фракції – «Руського клубу», який зберігав свої лідерські функції до 1907 р. У 1895–1901 рр. окремі українські послы об'єдналися в «Клуб руських послів соймових», у 1901–1907 – «Руський соймовий клуб», у 1908–1913 – «Українсько-руський соймовий клуб», а у 1913–1914 – «Український соймовий клуб» [7, с. 58].

Наведені назви українських сеймових фракцій аргументують тезу, що вони формувалися, скоріше, за національним, ніж за політичним принципом. Це можна пояснити тим, що протистояння русофільських й українофільських рухів було меншим за українсько-польські політичні суперечки. Тому польський чинник виступав для українців консолідуючим. Мірою зростання політичної свідомості послів поглиблювалися внутрішні суперечності в українському політикумі. На початок 1870-х рр. в українському політикумі (русофіли і народовці) існували відмінні підходи до вирішення національного питання, що в подальшому лягло в основу поглиблення протиріч на сеймовій арені. Народовці були схильні до компромісу з поляками, натомість русофіли категорично відкидали будь-яку можливість порозуміння.

Немаловажним у діяльності руських послів був соціальний чинник. Зважаючи на те, що політичний провід українців у середині XIX ст. знаходився в руках духовенства, а митрополит користувався найбільшим авторитетом у суспільстві, він очолював сеймову фракцію русинів. Зі створенням Крайового сейму в 1861 р. роль керівника сеймової репрезентації русинів виконував митрополит Г. Яхимович. Однак він не з'являвся на засідання сейму. Фактичним керівником «Руського клубу» був віце-маршалок сейму, єпископ С. Литвинович, але після отримання в 1863 р. чину митрополита він також не відвідував засідання «Руського клубу» [8, с. 54].

На зламі 1860–1870-х рр. зацікавленість політичним життям зростає серед представників світської інтелігенції – шкільних і гімназійних вчителів,

працівників міських магістратів. Вони поступово перебирають на себе функції національного проводу, однак цей процес відбувався досить повільно. Зрештою, ще в 1867 р. у Галичині не було жодного адвоката, здатного вести справи «руською» (українською) мовою. Так, у 1861 р. духовенство серед послів-русинів становило 54% (27 із 50), у 1867 – 33.4% (13 із 36), в 1870 р. – 54% (19 із 35), решту становили селяни та представники світської інтелігенції – відповідно, 32% та 14%. Відповідно до наведеної статистики, зменшувався не відсоток духовенства серед руських послів, а загальна кількість послів. Сеймове представництво українців протягом 60–70-х рр. XIX ст. постійно зменшувалося, в 1877 р. українці змогли вибороти лише 15 мандатів. Це пояснюється не лише послабленням інтересу до крайової політики і поглибленням диференціації в національному проводі, а й політичним домінуванням поляків у краї.

Що стосується внутрішньої організації сеймової фракції українців, протягом перших двох каденцій вона не відрізнялася порядком і стабільністю. Засідання відбувалися рідко, не мали вагомих практичних наслідків. «Руський клуб» засідав у правій частині залу засідань, демонструючи тим самим свої проурядові настрої. Саме з початком третьої каденції 1870–1876 рр. українська сеймова фракція «Руський клуб» вперше обрала свій керуючий провід. Головою руської фракції став Й. Кульчицький, заступником – В. Ковальський, секретарями – Ф. Білоус і Г. Крижанівський [1, с. 1]. Ми погоджуємося з твердженням І. Черновола, що саме під час третьої сеймової каденції 1870–1876 рр., українська фракція була організована найкраще.

Характерною рисою української сеймової фракції була дисципліна та солідарність. Засідання скликалися регулярно, а прийняті рішення були обов'язковими для усіх членів [8, с. 56]. Крім того, чітко була регламентована процедура прийняття рішень через голосування членів фракції. Рішення приймалися, якщо «за» висловлювалася більшість присутніх на засіданні послів [5, арк. 7].

Характеризуючи практичну діяльність «Руського клубу», насамперед, варто зазначити, що це була форма організації сеймових послів. На засіданнях піднімалися різноманітні питання, що стосувалися роботи сейму. Українці завдяки «Руському клубу» намагалися організувати власну політичну діяльність і забезпечити вироблення спільних політичних рішень. Під час одного із засідань було прийнято рішення про створення в «Руському клубі» спеціальних комітетів, які б дублювали сеймові комісії [6, арк. 30]. Так, під час третьої сеймової каденції українських послів уповноважили стежити за перебігом діяльності петиційної комісії, склад якої був представлений виключно поляками. Основною метою такого рішення було те, що польська більшість не голосувала за кандидатів-українців до найважливіших сеймових комітетів. Підтримку надавали тільки тим, які могли діяти в межах польських політичних інтересів, а це було здебільшого селянство.

Із метою здійснення контролю над роботою найвищого представницького органу краю члени «Руського клубу» в процесі сьомого засідання 18 вересня 1870 р. прийняли рішення про призначення референтів до кожної проблеми, яка виносилася на розгляд сейму [6, арк. 31]. Зрештою, ще в 1863 р. Ю. Лаврівський пропонував обрати послів, які б відповідали за питання, що виносилися на порядок денний, вивчали їх і доповідали на засіданнях «Руського клубу». Призначення референтів, як і дублювання сеймових комітетів, мало виключно практичне значення. Референти доповідали про перебіг дискусій і рішень сейму, що давало змогу виробити конкретну програму дій на наступне засідання.

Варто зауважити, що на засіданнях «Руського клубу» піднімалися різноманітні питання, як політичного, так і особистого характеру. Так, під час одного із засідань 1871 р. було порушено питання про те, чи йти на вечерю до маршалка [6, арк. 30]. Під час роботи сейму склалася традиція, в процесі якої маршалок напередодні відкриття кожної сесії запрошував усіх послів до себе на святковий прийом. Показово, що члени «Руського клубу» прийняли рішення відхилити запрошення маршалка, мотивуючи це тим, що воно було написане польською, а не «руською» (українською) мовою.

Попри таку консолідовану позицію стосовно сеймової діяльності, всередині української фракції точилися напружені дебати, причиною яких були мовне та національне питання. Русофіли та народовці мали різне бачення щодо вирішення низки важливих питань. Особливо це проявлялося під час обговорення «адресу» до імператора, а також українізації Академічної гімназії у Львові. Під час таких протистоянь всередині фракції часто утворювалися окремі політичні групи, що мали власні погляди на вирішення найдискусійніших питань. Так, у протоколах засідань «Руського клубу» і в русофільській газеті «Слово» на межі 1860–1870-х рр. писалося про так звану «партію Лаврівського» [6, арк. 31]. Однак це була не окрема сеймова фракція, а послі «Руського клубу», що групувалися навколо Ю. Лаврівського. Протягом третьої каденції до «партії Лаврівського», відповідно до стенографічних записів, входили С. Качала, М. Кашевко, К. Губар, М. Бойчук, К. Мандичевський та І. Левицький [6, арк. 31]. Перші двоє були селянами, М. Кашевко – судовим ад'ютантом у м. Кутах, а К. Мандичевський та І. Левицький належали до духовного сану. Серед них найактивнішим у процесі засідань сейму був отець І. Левицький. Про окремішність «партії Лаврівського» від «Руського клубу» не можна говорити, оскільки навіть після виходу її членів у 1871 р. із сеймової фракції русинів, вони, як правило, голосували разом із рештою українських послів. Закономірно, що всередині «Руського клубу» часто виникали суперечності через розбіжність поглядів між русофілами і народовцями, що позначалося на діяльності сеймових послів.

Напружена ситуація в «Руському клубі» між русофілами і народовцями призвела до того, що на одному із засідань було прийнято рішення про на-

правлення делегації до митрополита з метою примирень. У протоколі засідання «Руського клубу» зазначалося, що необхідно йти до митрополита і просити в нього злагоди, щоб «в нашому клубу стали рука в руку» [6, арк. 30]. Як видно, авторитет митрополита був надзвичайно вагомим. Однак Галицький митрополит С. Сембратович у 70-х рр. XIX ст. не брав активної участі в роботі найвищого представницького органу краю. Він з'являвся на засіданнях, але в стенограмах сейму не зафіксовано постанов чи внесків його авторства, за виключенням підписів під інтерпеляціями «Руського клубу». На жаль, у звітах засідань «Руського клубу» не виявлено відповіді С. Сембратовича на звернення руських послів.

Отже, на засіданнях «Руського клубу» піднімалися різноманітні за змістом і суттю питання. Окрім практичних політичних рішень, які були покликані забезпечити контроль над роботою сейму (призначення референтів та дублювання комітетів), розглядалися питання особистого змісту. На жаль, виникали часті конфлікти, що, на наш погляд, крім політичного характеру, мали особисті мотиви. Внутрішні суперечності всередині «Руського клубу» негативно позначилися на діяльності руських послів сейму.

Вагомим фактором, що впливав на практичну діяльність української сеймової фракції та внутрішньо фракційні суперечності, була соціальна приналежність послів. Так, під час третьої каденції, духовенство становило 54% сеймової репрезентації, селянство – 32%, а представники світської інтелігенції – 14%. Духовенство, що відрізнялось консервативністю поглядів, не завжди брало участь в обговоренні економічних питань, що можна було пояснити також браком компетенції. Однак протягом 1870–1876 рр. окремі представники духовенства, передусім Т. Павликов, Г. Шашкевич, А. Петрушевич, І. Озаркевич, О. Заклинський та С. Качала, виділялись неабиякою ерудованістю в політичних справах. Окремі з послів відзначалися активною політичною діяльністю, відвідували засідання та брали участь в обговоренні дискусійних питань. Інші займали більш пасивну позицію і підписували внески чи постанови, які попередньо були узгоджені на засіданні «Руського клубу».

Закономірно, що найактивнішими під час засідань сейму були представники світської інтелігенції та духовенства, тоді як селянські послі – більш пасивними. Так, М. Антоневич, обраний послом у 1873 р., протягом трьох сесій виступив близько 400 разів [2, арк. 3]. Для порівняння, селянин В. Андріївський, отримавши посольський мандат на рік раніше, просив слова лише п'ять разів, по одному разу протягом кожної сесії [3, арк. 3–4]. І це був не поодиноким випадок.

За підрахунками І. Чорновола, за десять сеймових каденцій середній показник між депутатами – вихідцями з духовного стану, селянства та представників світської інтелігенції – був практично однаковим. Якщо духовенство та селяни мали 30,71% та 30,33%

від загальної кількості послів відповідно, то, адвокати, нотаріуси, лікарі, педагоги, судді та інші урядники – близько 38% [7, с. 83].

Щоправда, не всі українські послі входили до «Руського клубу». Приналежність українців до польських сеймових угруповань можна визначити за їхніми діями в Сеймі, оскільки стенограм засідань польських фракцій третьої каденції нами не виявлено. Так, збереглися документальні підтвердження голосування українського селянина В. Цалковського (Цулковського) разом із польськими фракціями. Суперечності на інавгураційній сесії 1870 р. викликав сам вибір В. Цалковського на виборах 1870 р. по виборчому округу Городенка-Обертин. Із цього приводу «Слово» писало, що в «послові Цалковському, обраному завдяки старанням пана Абрамовичова, можна розуміти політичного раба» [4, арк. 1].

Загалом питання про участь українських послів у польських сеймових фракціях є досить складним. По-перше, не збереглося документальних свідчень, які б підтверджували цей факт. По-друге, багато з тогочасних послів, як народовців, так і русофілів, по окремих питаннях голосували разом з поляками. Це аж ніяк не було підтримкою польських ініціатив, а пояснювалося особистими інтересами.

Висновки. Отже, тогочасна сеймова репрезентація галицьких українців характеризувалася як строкатою структурою представництва, так і неоднаковими політичними поглядами. Чітка структурна організація протягом третьої каденції, яка відображалася у створенні та діяльності «Руського клубу», дала позитивні результати на сеймовій арені. Визначальним у діяльності «Руського клубу» було протистояння чимраз зростаючій колонізації.

На діяльності української сеймової фракції позначилася й еволюція українського національного руху, свідченням чого була його трансформація і домінування у його складі українофільських політиків. Загалом створення та діяльність Галицького сейму стало для українців вагомим досвідом на шляху формування власної концепції національної державності та ефективним місцем для отримання політичного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Львовській Сеймъ // Слово. – 1870. – 12(24) август, Ч. 63. – С. 1.
2. Наукова бібліотека імені Василя Стефаника, м. Львів. – Ф. 167. Біографічний словник Левицького. – Оп. 2. – Спр. 55. Микола Антоневич (25.12 1840 – 1919). – Папка 4. – 146 арк.
3. Наукова бібліотека імені Василя Стефаника, м. Львів. – Ф. 167. Біографічний словник Левицького. – Оп. 2. – Спр. 52. Андріївський Василь. – Папка 3. – 4 арк.
4. Наукова бібліотека імені Василя Стефаника, м. Львів. – Ф. 167. Біографічний словник Левицького. – Оп. 2. – Спр. 3290. Цалковський Василь. – Папка 97. – 1 арк.
5. ЦДІАУЛ. – Ф. 196. Політичне товариство «Руська Рада». – Оп. 1. – Спр. 4. Протоколи засідань клубу галицько-українських депутатів крайового сейму Львова. – 63 арк.

6. ЦДІАУЛ. – Ф. 196. Політичне товариство «Руська Рада». – Оп. 1. – Спр. 26. Відомості протоколи і інші матеріали про участь правління товариства у виборчій кампанії в Галичині та організації клубу українських депутатів. – 41 арк.

7. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму / І. Чорновол. – Львів : Тріада плюс, 2010. – 228 с.

8. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861–1901 рр. / І. Чорновол – Львів, 2000. – 270 с.

Ілин Л.М. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СЕЙМОВОЇ ФРАКЦІЇ «РУСЬКИЙ КЛУБ»

У статті визначаються основні правові та організаційні засади створення та діяльності української фракції галицького сейму – «Руського клубу». На основі архівних відомостей наводяться статистичні дані про кількісний склад фракції, визначається соціальна приналежність послів. Здійснюється порівняльна характеристика політичної активності послів, які представляли духовенство, селянство та світську інтелігенцію. Акцентується на тому, що основним каталізатором компромісу в середовищі українського політикуму були польські політичні угруповання.

Ключові слова: Галицький сейм, українська сеймова фракція, «Руський клуб», депутат сейму, національна свідомість, народовці, русофіли.

Ильин Л.М. ПРАВОВЫЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКОЙ СЕЙМОВОЙ ФРАКЦИИ «РУССКИЙ КЛУБ»

В статье определяются основные правовые и организационные основы создания и деятельности украинской фракции Галицкого сейма – «Русского клуба». На основе архивных сведений приводятся статистические данные о количественном составе фракции, определяется социальная принадлежность послов. Осуществляется сравнительная характеристика политической активности послов, представлявших духовенство, крестьянство и светскую интеллигенцию. Акцентируется внимание на том, что основным каталізатором компромисса в среде украинского политикума были польские политические партии.

Ключевые слова: Галицкий сейм, украинская сеймовая фракция, «Русский клуб», депутат сейма, национальное сознание, народовцы, русофилы.

Пун L.M. LEGAL AND ORGANIZATIONAL BASES FOR THE ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN SEJM FACTION “RUTHENIAN CLUB”

The article defines the main legal and organizational principles for the creation and operation of the Ukrainian faction of the Galician Sejm – “Ruthenian Club”.

The creation of the 1861 Galician Sejm marked the beginning of a new constitutional era of the Hapsburg Empire. Despite the curious system of elections, and the various political obstacles on the part of the Poles, Ukrainians welcomed the creation of the Sejm and took direct part in its activities. The creation of the Galician Sejm and the active participation of Ukrainians in his work had a number of positive effects. The division by factions was rather a convention rather than a logical political principle. From the discussion issues the decisive role played by the ethnic factor, when the ambassadors were oriented not on the factional, but on the national affiliation. Ukrainian ambassadors in the Sejm united around their own faction – the “Ruthenian Club”, which retained its leadership functions until 1907.

On the basis of archival information, statistics are provided on the quantitative composition of the fraction, and the social affiliation of the ambassadors is determined. The comparative characteristic of the political activity of the ambassadors represented by the clergy, the peasantry and secular intelligentsia was carried out. A distinctive feature of the Ukrainian Sejm factions was discipline and solidarity. Meetings were convened regularly, and decisions made were binding on all members. The meetings raised a variety of issues related to the work of the Sejm. Ukrainians, thanks to the “Ruthenian Club”, tried to organize their own political activities and ensure the development of joint political decisions.

Under such a consolidated position with regard to the activities of the Sejm, in the middle of the Ukrainian faction there was a tense debate, which was the cause of the linguistic and national issues. The Russophiles and Narodovs, had a different vision for solving a number of important issues. This was especially evident during the discussion of the “address” to the emperor, as well as the Ukrainianization of the Academic Gymnasium in Lviv. During such confrontations, there were frequent cases when in the middle of the faction formed separate political groups that had their own views on solving the most disputable issues.

The focus is on the fact that the main catalyst for a compromise in the Ukrainian political environment was Polish political groupings. The present-day Seymova representation of Galician Ukrainians was characterized by a diverse structure of representation, as well as by unequal political views. A clear structural organization during the third cadenza, which was reflected in the creation and activities of the “Ruthenian Club”, gave positive results in the seimed arena. The determining factor in the activities of the “Ruthenian Club” was the confrontation with the ever-increasing Polonization. The activity of the Ukrainian Sejm faction also affected the evolution of the Ukrainian national movement, as evidenced by its transformation and domination in its composition of Ukrainophilic politicians. In general, the creation and activities of the Galician Sejm, became an important experience for Ukrainians on the way to forming their own concept of national statehood and an effective place to gain political experience.

Key words: Galician Sejm, Ukrainian Sejm Faction, “Ruthenian Club”, Sejm Deputy, National Consciousness, Peoples, Russophiles.